

Les formes i el lèxic de la protesta a la fi de l'Antic Règim

per Mercè Renom

RESUM:

Aquest article estudia el lèxic de la protesta a Catalunya a finals del segle XVIII des del punt de vista del seu contingut com a pràctica específica d'acció col·lectiva. L'objectiu és de recuperar el significat precís de conceptes com «clam», «avalot» i «motí», així com de comprendre el caràcter més genèric d'altres com «rebombori», «tumult» i «agitació», i mostrar la necessitat de convertir-los en eines d'anàlisi de la conflictivitat catalana de finals de l'Antic Règim. Això permet veure com darrere les paraules dels coetanis hi havia valoracions exactes, en termes de grau de violència i de gravetat de les sancions, i també la intenció moral o política de mostrar aquesta gravetat o de dissimular-la. L'anàlisi s'emmarca en les reflexions i debats suscitats entorn de l'estudi dels moviments socials de l'Europa moderna.

PARAULES CLAU:

Moviments socials, lèxic de la protesta col·lectiva, Antic Règim, segle XVIII, Catalunya, Europa.

ABSTRACT:

This article studies the language of protest in eighteenth-century Catalonia as a specific practice of collective action. Its aim is to get down to the precise meaning of concepts such as «clam», «avalot» and «motí», as well as to show the general nature of others such as «rebombori», «tumult» and «agitació», and to demonstrate the need to convert them into the tools with which to analyse social conflicts in Catalonia at the end of the Ancien Régime. One can then see that behind the words of contemporaries there lay precise evaluations, in terms of varying degrees of violence and seriousness of sanctions, as well as a moral or political determination to show this seriousness or to conceal it. The analysis is framed within the ongoing debates surrounding the study of social conflict in early-modern Europe.

KEY WORDS:

Social conflict, collective protest, language, Ancien Régime, eighteenth century, Catalonia, Europe.

Els estudis sobre la protesta de l'Antic Règim han posat en relleu la importància dels moviments populars com a reguladors de les relacions socials i de les dinàmiques polítiques, especialment en els àmbits municipals, en uns segles en què els càrrecs de govern estaven reservats a minories molt reduïdes de les elits locals. La majoria de la gent estava exclosa de la participació institucional i expressava les seves demandes col·lectives amb l'acció directa als carrers, places

i camins. S'ha dit alguna vegada que aquest tipus d'accions eren irracionals, sense objectius, que eren esclats de violència espasmòdica, sense continuïtat. Però aquestes interpretacions han estat desmentides per les anàlisis històriques que han realitzat l'aprofundiment necessari per poder comprendre les motivacions, les necessitats, els codis ètics, els pactes, les deslleialtats o les corrupcions que són en el rerafons de les accions de protesta i les mobilitzacions socials de l'Europa moderna, i la continuada negociació social en la qual s'emmarcava la protesta, que era un dels seus instruments.

Hi ha una llarga tradició europea d'estudis històrics de les accions col·lectives urbanes o rurals, de prop de cinc dècades, especialment a Alemanya, Anglaterra i França, i hi ha algunes anàlisis comparatives. Però, a més, alguns d'aquests estudis han generat debats significatius, que reflecteixen l'evolució dels plantejaments de la historiografia al llarg de les darreres dècades i la crisi de models interpretatius. Ho tractarem en el nostre article, com a marc idoni per a les anàlisis següents sobre les formes i el lèxic de la protesta setcentista dels catalans.

En la part dedicada més concretament al lèxic, volem posar en relleu la importància de ser precisos en la terminologia emprada en tractar la protesta de finals de l'Antic Règim. Hi ha una certa indefinició en el vocabulari que es refereix als conflictes de l'Antic Règim: alteració, commoció, aldarull, motí, agitació, crits, inquietud, brega, tropell, tumult, avalot, rebel·lió, entre d'altres termes, emprats com a oposats a quietud, assossegament, pau, tranquil·litat. Són termes que apareixen en els documents, amb connotacions a vegades imprecises, que els historiadors sovint han entès i emprat, també, de manera imprecisa. A l'època dels fets narrats, la imprecisió era, com veurem, més aparent i intencionada que no pas real. Cal tenir molt present que aquests termes no són exactament sinònims, com podríem creure des d'una percepció actual condicionada per altres formes de mobilització i, sobretot, vinculada a un altre vocabulari. I convé ser molt conscients que, per als contemporanis de cada època, cada paraula té un significat molt clar, que cal conèixer. En el cas del lèxic de la protesta de l'Antic Règim, hi havia paraules precises que indicaven els graus de violència desplegada per les persones mobilitzades. Ja veurem que bàsicament hi ha tres mots: clam, avalot i motí (el clam expressava el descontentament de manera verbal, amb crits i insults; en l'avalot hi havia mobilització de persones i fins i tot exhibició d'armes de tota mena —bastons, ganivets, eines del camp, foc...—, però no s'exercia violència; i el motí era l'acció violenta, l'acció armada de la multitud amb atacs a béns i persones). D'altra banda, en funció de qui eren els destinataris de les mobilitzacions, hi havia una terminologia específica per a les accions col·lectives violentes de desobediència a les autoritats de més alt nivell, d'oposició a les decisions dels monarques i dels seus representants: rebel·lió, revolta, insurrecció, sedició.

Tant des d'un punt de vista metodològic, com d'una correcta comprensió de la documentació, les anàlisis històriques han de reconèixer les formes específiques de la protesta en l'època estudiada darrera de mots precisos o no, i han de

identificar el contingut dels conceptes que s'empraven per descriure-la. Una correcta identificació de les formes de la protesta i de les diferents maneres de descriure-la, més enllà del lèxic precís que podria identificar-la, permet valorar-la i explicar-la correctament, tant pel que fa a la violència emprada com al significat de les accions. És més, aproximar-se a les fonts amb un correcte bagatge conceptual, de lèxic i de formes, permet fer-ne una interpretació crítica i emprar les disfuncions lèxiques detectades com una informació de més a l'hora de fer les anàlisi dels fets. Com veurem, els observadors descrivien les accions amb termes més o menys precisos amb finalitats útils per als seus interessos i objectius.

El lèxic de la protesta de finals de l'Antic Règim ha perdut la seva claredat amb el pas del temps i, sobretot, amb els canvis de pràctiques reivindicatives, en deixar les anomenades velles —que tanmateix han arribat als nostres dies, en la seva forma de protesta col·lectiva a carrers i places, però sense el significat ni el vocabulari d'aleshores—, i crear-ne de noves, amb un nou lèxic i una diversificació d'espais (vagues, concentracions, manifestacions...). El que volem fer és una identificació del lèxic de la protesta de l'Antic Règim a la Catalunya del segle XVIII, de les formes que expressava i del significat que tenia en el seu context històric, sense tractar les anàlisis dels fets específics que prenem com a base per al reconeixement de formes i termes.¹

En la síntesi inicial dels plantejaments i debats generals observarem que aquests s'han referit de manera prioritària als moviments del segle XVII, que van manifestar-se amb nivells molt alts de violència (motins) i enfrontant-se a les polítiques centralitzadores de les monarquies europees. Creiem que són un bon marc per iniciar les observacions que s'aporten. Després d'això, observarem el lèxic emprat en els relats d'algunes de les protestes de la Catalunya setcentista, i n'analitzarem tant el seu significat, com els diferents nivells de precisió emprats segons siguin els narradors i les circumstàncies. Són coneixements que poden col·laborar a la claredat de les anàlisis històriques de les protestes col·lectives i de les dinàmiques socials que van desenvolupar-se en la Catalunya moderna.

Els principals eixos del debat sobre la naturalesa de la protesta de l'Antic Règim

Els moviments socials de l'Antic Règim han estat objecte de moltes lectures en funció d'interessos distints. Com va posar en relleu Hugues Neveux, una part dels historiadors s'ha centrat en els propis moviments, en la comprensió de la seva naturalesa (objectius, protagonistes, paper d'homes i dones amb perspectiva de gènere, formes d'acció, etc.). Però altres historiadors en l'estudi

1. Aquests aspectes van ser tractats en un dels apartats de la meua tesi doctoral, M. RENOM, *Societat i poder en un context de canvi: Sabadell 1718-1823*, tesi doctoral realitzada sota la direcció del doctor Josep Fontana, a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2005, 177-195.

dels moviments socials han buscat respostes a qüestions més àmplies, algunes d'elles de manera externa, com quin va ser el paper de les revoltes agràries dels segles XVI-XVII en les revolucions europees posteriors, o sobre quina funció van tenir els moviments socials en la formació o en la defensa de les arrels de les comunitats locals o nacionals, o de quina manera van resultar-hi involucrats els conflictes de religió, o sobre la influència dels canvis climàtics en els processos socials, entre d'altres. Entorn d'aquests tipus de qüestions es desenvoluparen diferents línies d'investigació i es generaren una sèrie de debats que han tingut l'interès de mostrar els límits de les recerques realitzades i d'obrir nous camps d'estudi.²

El debat de major repercussió historiogràfica va centrar-se en les crisis i les revoltes europees dels segles XVI-XVII, va tenir lloc a les dècades de mil nou-cents cinquanta i seixanta, i els principals interlocutors inicials foren Boris Porchnev i Roland Mousnier. Es plantejaven si les revoltes franceses del segle XVII eren o no revolucionàries, en el sentit de si constituïen una baula en una hipotètica successió d'accions que culminaven en la Revolució Francesa. Porchnev, amb una perspectiva marxista de lluita de classes, destacava el protagonisme revolucionari de la burgesia dels temps moderns i atorgava un paper secundari a les masses rurals. Per la seva banda, Mousnier negava l'existència de classes socials i qualsevol relació entre les revoltes de principis del segle XVII i les revolucions burgeses posteriors, considerava que els revoltats actuaven sense ideologia, restava interès als seus problemes específics i situava la conflictivitat en un pla idealista de crisi general i de pèrdua de l'ordre tradicional.³ Altres historiadors van sumar-se al debat, com Robert Mandrou, que a més en feu un balanç deu anys més tard, Aleksandra Dmitrievna Lublinskaja, o Luisa Accati.⁴ Una part d'aquest debat entorn de la crisi del segle XVII i el seu paper en la transició del feudalisme al capitalisme va ser desenvolupat de manera relativament independent i més homogènia pel grup dels historiadors marxistes britànics menys ortodoxos, amb alguna altra intervenció (Cristopher Hill, Maurice

2. Sobre alguns dels debats i la seva projecció en altres sèries d'estudis, podeu veure, per exemple, H. NEVEUX, *Les révoltes paysannes en Europe (XIVe et XVIIe siècle)*, París, Albin Michel, 1997, especialment, 19-34 i 281-290; L. ACCATI, «Vive le roi sans taille et sans gabelle». Une discussion sulle rivolte contadine», *Quaderni Storici* 21, 1972, 1.071-1.103.

3. B. PORCHNEV, *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, París, SEVPEN, 1963 (primera edició en rus, 1949; en alemany, 1954). R. MOUSNIER, «Recherches sur les soulèvements populaires en France avant la Fronde», *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 1958, 81-113; *Fureurs paysannes. Les paysans dans les révoltes du XVIIe siècle (France, Russie, Chine)*, París, Calmann-Lévy, 1967 (traducció castellana de 1976).

4. R. MANDROU, «Les soulèvements populaires et la société française du XVIIe siècle», *Annales*, 1959/4, 756-765; *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, Stock, 1964; i un balanç del mateix autor, «Vingt ans après, ou une direction de recherches fécondes: les révoltes populaires en France au XVIIe siècle», *Revue Historique* CCXLII, 1969, 29-40; A. D. LUBLINSKAJA, *French Absolutism: the crucial phase, 1620-1629*, Cambridge, Cambridge UP, 1968; ACCATI, «Vive le roi...».

Dobb, Rodney Hilton, Eric Hobsbawm, Edward P. Thompson, Robert Brenner, Pierre Vilar).⁵

Posteriorment el focus se situà en tractar de caracteritzar les revoltes agràries i en valorar-les en la seva capacitat de conservar o renovar els pactes socials, i es posà en qüestió l'ús generalitzat de termes com «revolta pagesa» o «revolució». Els estudis sobre les protestes populars duts a terme en les dècades de mil nou-cents setanta i vuitanta oferiren nous enfocaments i algunes comparacions.⁶ En aquestes dates va aparèixer l'interès per la història de les dones i els estudis de gènere, i amb aquesta perspectiva es dugueren a terme algunes anàlisis de protestes i moviments socials preindustrials.⁷

5. Podeu veure una recopilació d'articles sobre aquest tema publicats en la revista *Past and Present* en els seus primers deu anys de vida (1952-1962) a T. H. ASTON (ed.), *Crisis in Europe, 1560-1660, Essays from Past and Present*, Londres, Routledge & Kegan Paul, 1965; i l'aportació que va fer, a l'edició castellana de l'obra, P. FERNÁNDEZ ALBADALEJO, «Apéndice. Veinticinco años de debate sobre la crisis del siglo XVII», *Crisis en Europa, 1560-1660*, Madrid, Alianza, 1983, 368-389. També podeu veure T. H. ASTON i C. H. E. PHILPIN, *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-industrial Europe*, Londres i Nova York, Cambridge UP, 1985; i J. FONTANA, *La història dels homes*, Barcelona, Crítica, 2000 («Els marxismes», 223-247; «La virada cultural», 277-299).

6. Destaquen els de George Rudé sobre Anglaterra i sobre França, realitzats en un marc interpretatiu marxista (G. RUDÉ, *The Crowd in History. A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*, Nova York, John Wiley and Sons, 1964 (traducció castellana de 1971; hi ha edicions posteriors); *Paris and London in the 18th Century. Studies in Popular Protest*, Londres, W. Collins Sons, 1970 (traducció castellana de 1978) [publicació d'un conjunt d'articles]; *Ideology and Popular Protest*, Londres, Lawrence and Wishart, 1980 (traducció castellana de 1981); *The Face of the Crowd. Studies in Revolution, Ideology and Popular Protest*, Nova York; Londres, Harvester, 1988 (traducció castellana de 2001) [publicació d'un conjunt d'articles]). O els d'Yves-Marie Bercé sobre França, fets amb una perspectiva liberal (Y.-M. BERCÉ, *Histoire des croquants. Étude des soulèvements populaires au XVIIe siècle dans le sud-ouest de la France*, París i Ginebra, Droz, 1974; *Fête et révolte. Des Mentalités populaires du XVIIe au XVIIIe siècle*, París, Hachette, 1976. Un balanç comparatiu que combina les categories de classe i de comunitat, a V. V. MAGAGNA, *Communities of Grain. Rural Rebellion in Comparative Perspective*, Ithaca i Londres, Cornell UP, 1991.

7. Podeu veure, J. W. SCOTT, «Women's History: The Modern Period», *Past and Present* 101, 1983, 141-157; i de la mateixa autora, «Gender: a Useful Category of Historical Analysis», *American Historical Review* 91, 1986, 1.053-1.075; i *Gender and the Politics of History*, Nova York i Oxford, Columbia University Press, 1988. D. GODINEAU, *Citoyennes tricoteuses. Les femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française*, Aix-en-Provence, Alinea, 1988; i de la mateixa autora, «Masculine and feminine political practice during the French Revolution, 1793-Year III», H.B. APPLEWHITE i D.G. LEVY (eds.), *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolutions*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1993, 61-80; Y.-M. BERCÉ, «Les femmes dans les révoltes populaires», *La femme à l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècle)*. *Actes du colloque tenu à Paris les 11 et 12 mai 1984*, París, Presses de l'Université Paris-Sorbonne (Bulletin de l'Associations des historiens modernistes des universités), 1985; J. BOHSTEDT, «Gender, Household, and Community Politics: Women in English Riots, 1790-1810», *Past and Present* 120, 1988, 88-122; i del mateix autor, «The Myth of the Feminine Food Riot: Women as Proto-citizens in English Community Politics, 1790-1810», APPLEWHITE i LEVY (eds.): *Women and politics...*, 21-60.

D'altra banda, en el camí de trobar característiques comunes i de facilitar les comparacions, alguns autors, especialment del camp de la sociologia històrica, han elaborat tipologies dels moviments socials dels darrers segles que com han suggerit alguns historiadors, de tan esquemàtiques i abstractes, poden conduir a una «generalització abusiva», que finalment substitueixi la mateixa realitat històrica.⁸

Amb tot, les investigacions històriques han mostrat unes certes bases comunes en les protestes col·lectives que es donaren a tot Europa en els segles XVII i XVIII, ja sigui des del punt de vista de la problemàtica a la qual feien front els homes i les dones que es mobilitzaven, o dels drets tradicionals que els avalaven, o de les pràctiques socials que empraven. I així ha estat observat, també, en els estudis fets sobre Catalunya, on la conflictivitat agrària ha rebut molta més dedicació que la urbana, amb importants estudis sobre la crisi senyorial i les lluites agràries.⁹ Algunes temàtiques han estat objecte d'una atenció especial, com les mobilitzacions del que s'ha anomenat Guerra dels Segadors (1640-1659), o la revolta dita dels gorretes, o dels barretines (1687-1689), amb una extensa producció historiogràfica que no podem incloure aquí. Així, l'accent ha estat posat en les accions col·lectives del segle XVII, coincidint amb una de les més fructíferes línies de la historiografia francesa, de debats i ressò exterior ja comentats. Es tracta de revoltes d'ampli espectre, no solament agràries i populars, conceptes d'altra banda imprecisos, com s'ha dit, desencadenades en paral·lel i en oposició al procés de construcció de la maquinària administrativa per centralitzar i reforçar les funcions dels Estats (requeriments fiscals, militars, polítics, jurisdiccionals...), que

---

A. LAURENCE, *Women in England, 1500-1760. A Social History*, Londres, Weidenfeld and Nicolson, 1994. C. A. BOUTON, *The Flour War. Gender, Class, and Community in Late Ancien Régime French Society*, Pennsilvània, The Pennsylvania State UP, 1993. Se n'ha fet un balanç a M. RENOM, «Les dones en els moviments socials urbans preindustrials: Catalunya en el context europeu», C. BORDERÍAS i M. RENOM (eds.), *Dones en moviment(s). Segles XVIII-XXI*, Barcelona, Universitat de Barcelona i Icària, 2008, 49-75.

8. Podeu veure'n la crítica, per exemple, a FONTANA, *La història dels...*, 254-255. Entre les obres més rellevants de la sociologia històrica hi ha, per exemple, CH. TILLY, L. TILLY i R. TILLY, *The Rebellious Century, 1830-1930*, Cambridge, Harvard UP, 1975 (traducció castellana de 1997); CH. TILLY, *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834*, Cambridge, Harvard UP, 1995; i del mateix autor, «Repertorios de acción contestataria en Gran Bretaña, 1758-1834», M. TRAUGOTT (ed.), *Protesta social. Repertorios y ciclos de la acción colectiva*, Barcelona, Hacer, 2002, 17-47 (edició original de 1995).

9. Sobre els moviments socials de finals de l'Antic Règim, amb una especial atenció als territoris de parla catalana, recomanem les visions de conjunt fetes fa una dècada per Jesús Millán i per Enric Tello, encara molt vàlides: J. MILLÁN, «Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808): cap a una integració de les actituds i les trajectòries socials», R. ARNABAT (ed.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'antic règim*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, 7-35; E. TELLO, «Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim a Catalunya (1714-1808): noves aportacions i línies de recerca», ARNABAT (ed.), *Moviments de protesta...*, 1997, 37-62, amb una extensa relació bibliogràfica.

va tenir lloc en algunes parts d'Europa.¹⁰ Són revoltes, alhora socials i polítiques, que, en la fase armada podrien rebre la consideració de motins, però que pel fet d'enfrontar-se a les altes instàncies governamentals tenen una gravetat major, i són qualificades amb termes com insurrecció, sedició, revolta o rebel·lió.

En canvi, les mobilitzacions socials catalanes del segle XVIII han estat menys tractades, excepció feta de la Guerra de Successió i les seves seqüeles, d'extensa bibliografia que tampoc podem relatar. Hi ha consens en considerar que el segle XVIII, tant a Europa com aquí, s'acabaren les grans mobilitzacions camperoles i adquirir major protagonisme la protesta alimentària urbana. La majoria de viles i ciutats van créixer i el mercat alimentari local va adquirir una importància major. Es disposa d'alguns estudis de conflictivitat més pròpiament urbana, en especial de caràcter polític,¹¹ però són més rars els estudis específics sobre proveïment alimentari, crisis de subsistències i altres problemes relacionats amb el mercat local de productes bàsics.¹²

La majoria d'estudis disponibles sobre conflictivitat social setcentista s'han centrat en algunes protestes concretes, d'elevada violència, de gran protagonisme barceloní, com les de 1773 i 1789,¹³ i en canvi han rebut menys atenció les dinàmiques més permanents i quotidianes de negociació, protesta i mobilització social, que permetrien entendre el seu significat en el conjunt de les relacions socials i de les problemàtiques econòmiques i polítiques de curta i llarga durada, en les quals podrien encaixar els diversos episodis locals.¹⁴ Com reco-

10. MOUSNIER, *Fureurs paysannes...*, 350. Hi ha molts estudis de cas a J. NICOLAS, (ed.), *Mouvements populaires et conscience sociale*, París, Maloine, 1985.

11. Podeu veure'n una visió de conjunt per a Catalunya a J. M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'antic règim (1453-1808). Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983. Vegeu, també, E. TELLO, *Visca el Rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera set-centista*, Barcelona, Crítica, 1990; i L. ROURA, *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*, Vic, Eumo, 2006.

12. Alguns buits han estat posats de manifest clarament en les síntesis de N. SALES, *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*, vol. IV de la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1989; i de J. FONTANA, *La fi de l'antic règim i la industrialització. 1787-1868*, vol. V de la *Història de Catalunya...*, 1988; i també se'n mostren a *Revoltes populars contra el poder de l'Estat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992.

13. Volem destacar alguns estudis significatius: E. MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1967; I. CASTELLS, «Els rebomboris del pa de 1789 a Barcelona», *Recerques* 1, 1970, 51-81; A. SIMON, «Barcelona i Catalunya durant la crisi de subsistències de 1763-1764», *Barcelona Quaderns d'Història* 1, 1995, 95-106; L. ROURA, «Introducció», P. de LUCUCE [c. 1774-1775], *Precauciones contra alborotos, motines y rebeliones en la Plaza de Barcelona*, edició de L. ROURA, Barcelona i Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF) i Eumo, 2002, 5-21; del mateix ROURA, *Subjecció i revolta...*

14. Per exemple, l'avalot de Cervera de 1743, que Enric Tello analitza en el context de les dinàmiques del període (TELLO, *Visca el Rei ...*); o l'anomenat avalot de les dones a Vimbodí, que Valentí Gual inscriu en la conflictivitat que acompanyà un llarg litigi (1768-1774) entre la localitat i el cenobi de Poblet («Poblet i Vimbodí. El plet continu», ARNABAT (ed.), *Moviments de protesta...*, 123-136); o les diferents accions i mobilitzacions que van tenir lloc a Sabadell, com

manava Jesús Millán, «l'estudi de la conflictivitat no pot ser ja una sèrie entretallada d'esdeveniments espectaculars, sinó que ha d'incloure les bases materials i quotidianes de la protesta i l'adaptació a l'ordre vigent».¹⁵ En termes semblants s'expressava Andrew Charlesworth, quan reclamava l'estudi, no solament de la protesta, sinó del procés que les emmarcava, de negociació social entre la gent i les autoritats corresponents, el trencament de la qual donava pas a l'acció directa, destinada a redreçar els greuges acumulats i a fer valer els drets col·lectius dels veïnats. En definitiva, l'esclat de la protesta era el resultat de la irresponsabilitat governamental en no posar en marxa els mecanismes previstos per a fer front als problemes alimentaris.¹⁶ El que a Catalunya era considerat el «bon govern», o la política del «bé comú», d'antiga aplicació.¹⁷ Ja veurem, en l'anàlisi de la documentació catalana, la terminologia emprada i el seu significat.

Conflictivitat agrària i urbana. Les protestes alimentàries

Per estudiar les mobilitzacions socials de finals de l'Antic Règim i poder-les relacionar més específicament amb les circumstàncies que les motivaven, és recomanable de diferenciar els conflictes i les protestes més pròpiament agràries, de les que tenien lloc a les viles i ciutats, perquè, tot i la interrelació econòmica i jurídica dels territoris, els espais urbans tenien problemes específics i reglamentacions pròpies.¹⁸ La diferenciació, però, no és clara, ja que tant als nuclis rurals com als urbans, s'hi poden observar processos d'introducció de relacions econòmiques noves, amb ritmes i perfils diversos, amb efectes variats sobre la conflictivitat i les mobilitzacions socials.

La protesta més pròpiament urbana era la que tenia relació amb el proveïment alimentari. En les viles i ciutats, amb una economia diversificada, la depen-

---

el clam de dones el juliol de 1769 contra el marquès de Ciutadilla que reclamava proveïment particular d'aigua en detriment del de la vila, seguit de memorials de sis barris l'agost i el setembre del mateix any, i d'un avalot, amb amenaça de motí l'agost de 1770, que prenen sentit inscrites en la confrontació entre «blanquillos» i «valons», el dos sectors de l'elit que es disputaven els càrrecs municipals; o el motí del pa de març de 1789, en un context de corrupció dels càrrecs municipals (RENOM, «Societat i poder...», 197-252 i 261-285).

15. MILLÁN, *Moviments de protesta...*, 8.

16. A. CHARLESWORTH (ed.), *An Atlas of Rural Protest in Britain 1548-1900*, Londres i Canberra, Croom Helm, 1983, 5.

17. Podeu veure, L. R. CORTEGUERA, *For the Common Good. Popular Politics in Barcelona, 1580-1640*, Ithaca, Cornell UP, 2002 (traducció catalana, *Per al bé comú. La política popular a Barcelona, 1580-1640*, Vic, Eumo, 2005).

18. Per a Catalunya, podeu veure algun dels estudis aplegats a J. DANTÍ (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2004, especialment E. SERRA, «El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa», 41-140.

dència del mercat era més gran que en els àmbits agraris. I segons les tradicions i les circumstàncies de cada lloc, s'havien desenvolupat mecanismes reguladors per garantir la subsistència de les persones. És el que Edward P. Thompson va anomenar «economia moral».¹⁹ En un marc general d'economia regulada, les autoritats dels diferents territoris disposaven d'una relativa autonomia per poder garantir el proveïment alimentari bàsic de la gent; tenien competències per determinar qualitats i preus, coordinar la venda a la menuda i a l'engròs, evitar acaparaments que produïen alces en els preus, prohibir la sortida d'aliments, endeutar-se per fer compres d'aliments, comprometre els majors contribuents en algun tipus de juntes benèfiques, fer requises, i fins i tot decretar la lliure venda, com una més de les diferents formes de regular el mercat. I si les autoritats no posaven en marxa els esmentats mecanismes en els moments oportuns, els veïns i veïnes se sentien amb «autoritat» per fer-ho pel seu compte, col·lectivament; i, per exemple, assaltaven carros que desviaven blat, o en requisaven als acaparadors que esperaven l'alça del preu, entre altres accions. Com veurem, algunes de les mesures governamentals, segons com s'apliquessin, podien tenir efectes redistributius a l'àmbit local.²⁰

Els nuclis urbans, en funció de les seves circumstàncies, podien optar per solucions de signe molt distint a fi de resoldre el proveïment dels seus habitants. Pierre Vilar explicava com segueix les diferències dels models setcentistes de Madrid i de Barcelona: «Un contrast vigorós oposa les dues capitals: la de l'Estat espanyol taxa els grans i deixa la fleca lliure; la del Principat compra els grans al preu de mercat i controla estrictament la fleca. L'explicació és simple. Madrid, ciutat aristocràtica, administrativa, depèn menys de les variacions del preu del pa que Barcelona, ciutat menestral, aviat industrial; però els salts imprevistos de la producció castellana poden causar brusques catàstrofes; cal vigilar el blat. A Barcelona el pa car faria els salaris cars; però l'única manera de limitar l'alça a les fleques és obrir la porta als blats vinguts per via marítima; hom deixa, doncs,

19. E. P. THOMPSON, «The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», *Past and Present* 50, 1971, 76-136 (traducció castellana a *Tradición, revuelta y conciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad industrial*, Crítica, Barcelona, 1979, 62-134); reedició a *Customs in common*, Londres, The Merlin Press, 1991 (una nova traducció, a l'edició d'aquesta obra en castellà, Barcelona, Crítica, 1995, 213-293).

20. S'ha tractat a RENOM, «Societat i poder...»; i a alguns articles de la mateixa autora, com «Arrendaments municipals i control del mercat local a finals de l'Antic Règim. Sabadell com a exemple», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 11, 9-27; «Moviments socials urbans al final de l'antic règim», *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement d'una trajectòria*, Barcelona, Crítica, 2004, 386-395; «La dimensió social del mercat alimentari local de l'antic règim. Consum i protesta al Sabadell setcentista», *Arraona. Revista d'Història* 30, 182-210, Sabadell, Organisme Autònom Local Museus i Arxiu Històric de Sabadell; «Les protestes alimentàries de 1789: la mobilització en algunes localitats del Baix Llobregat», E. PRAT, M. RENOM, M. L. RETUERTA (dirs.) i E. HACHUEL (coord.), *Constructors de consciència i de canvi. Una aproximació als moviments socials des del Baix Llobregat*, Sant Feliu de Llobregat, Edicions del Llobregat, en premsa.

lliure el gran comerç dels grans —és, a més, tradicionalment, un comerç potent dins la mateixa municipalitat; hom només vigila l'especulació a la fleca».²¹

Les viles i ciutats catalanes al llarg dels segles, en funció dels seus recursos i els seus dèficits, i segons la seva capacitat d'endeutament, havien adquirit alguns privilegis sobre venda exclusiva de determinats productes, especialment el pa i la carn, però també l'oli o el vi, o bé el monopoli de serveis com forns, molins, escrivanies, hostals, entre d'altres, que havien estat privilegis reials o senyorials i que fins aleshores havien gravat sobre les poblacions; eren els béns «propis municipals». Amb aquests recursos adquirits col·lectivament, els governs locals, gestionant directament els propis, o més generalment arrendant-los, estaven «obligats» a garantir el proveïment bàsic del veïnat. I el veïnat se sentia autoritzat a controlar la gestió dels «propis» de manera quotidiana i especialment en el moment en què s'acordaven les condicions dels arrendaments de les botigues i serveis, sovint anuals, unes condicions que quedaven reflectides en uns documents anomenats «tabes», molt abundants en els arxius municipals.

La pressió veïnal podia aconseguir rebaixa dels preus, no solament en moments crítics, d'escassetesa i preus alts, sinó en altres moments, segons la correlació de forces, com va passar en diverses ocasions a Sabadell. Es tractava d'aconseguir que l'ajuntament posés límit a l'alça de l'oferta monetària per l'arrendament, i determinés que se seguís oferint condicions de rebaixa de preu; amb això, l'ajuntament reduïa els seus ingressos —i cal tenir present que els ingressos de propis eren fonamentals en les hisendes locals de l'Antic Règim—, però el veïnat podria gaudir de preus «polítics». Les dinàmiques socials eren un dels factors dels dèficits crònics dels municipis de l'Antic Règim. És més, la pressió veïnal podia arribar a obtenir una certa redistribució econòmica i la disminució de la diferenciació social en la localitat, si els dèficits municipals s'acabaven resolent amb repartiments entre els majors contribuents; en canvi, els efectes socials eren menors si, com a solució, es recorria a l'endeutament municipal, que finalment acabava repercutint de nou en el conjunt del veïnat.²²

Una mala gestió de les caresties, especialment de cereal, i les alces del preu del pa, l'aliment més bàsic, o, també, la ineficàcia de les mesures liberalitzadores que s'intentaren introduir a la segona meitat del segle XVIII, van provocar protestes a tot Europa. L'episodi més simbòlic de protesta contra la liberalització del

21. P. VILAR, *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, París, SEVPEN, 1962, 3 vol. Citem de la traducció catalana, *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona, Edicions 62, 1964-1968, 4 vol., vol. III, 447. Sobre Madrid, C. DE CASTRO, *El pan de Madrid. El abasto de las ciudades españolas del Antiguo Régimen*, Madrid, Alianza, 1987.

22. A Sabadell, entre les subhastes amb rebaixa de preu hi ha la de la carnisseria, el desembre de l'any 1789 (una rebaixa que va ser pactada després del motí del pa ocorregut a la vila a principis de març); però la rebaixa també s'havia obtingut dos anys abans. Així mateix es feu amb rebaixa de preu la subhasta de la carnisseria de Terrassa el 1798 (RENOM, «La dimensió social...», 190-195).

mercat de cereals és la *Guerre des Farines* de l'entorn parisenc (1775), però l'anomenat «motí d'Esquilache de Madrid» i la successió de protestes de 1766 en altres parts del territori de la monarquia hispànica també van tenir alguna relació amb la introducció de canvis en el comerç de cereals.²³ Les protestes alimentàries no eren accions de gent pobra i famolenca, sinó de majories d'homes i dones de totes les edats que defensaven drets tradicionals; eren unes protestes que a vegades s'ampliaven amb la suma d'altres greuges.

Per a Neveux, que s'ha dedicat prioritàriament a l'estudi de les revoltes pageses del segle XVII, no solament cal introduir matisos i consideracions al vague concepte de pagesia, tant des del punt de vista de la varietat de situacions socials que inclou com de la diversitat d'activitats i de nivells de vinculació amb el mercat que es donaven, sinó que també alerta de la confusió lingüística que conté el terme «vila», que tant pot referir-se a l'agrupació d'habitatges de persones dedicades als treballs agrícoles, com a la de les persones que realitzen activitats artesanals de diferent tipus, amb diferents nivells de diversificació i d'intercanvis. Eva Serra també observa que a la Catalunya de mitjan segle XVII «la frontera entre ciutat i camp era menys real del que se suposa».²⁴

En canvi, la diferenciació entre moviments socials agraris i urbans en les dècades de finals del segle XVIII va ser proposada per George Rudé ja fa unes dècades, a partir de les seves anàlisis dels disturbis populars a la França i a l'Anglaterra dels temps de les revolucions. Per Rudé, uns i altres eren moviments que anomenava «tradicionals», que no desafiaven l'ordre establert, i compartien una gran sensibilitat enfront de l'alça dels preus dels aliments. Però considerava que la revolta urbana tenia motivacions més àmplies, a més del control dels preus, com podien ser el rebuig d'altres tipus d'especulacions i de l'augment de les desigualtats, la reacció als tractaments desconsiderats, el refús al servei militar, etc. El detonant podia ser una carestia que aboqués a una «protesta de fam» —els nostres «clams», «avalots» i «motins» del pa—, però en el rerefons hi podien

23. La bibliografia sobre París és massa extensa per ser enumerada aquí. Pel que fa als conflictes de 1766, són molt interessants les reflexions de Pierre Vilar, que compara els esdeveniments de Madrid i de París: P. VILAR, «El "Motín de Esquilache" y las "crisis del Antiguo Régimen"», *Revista de Occidente* 107, 1972, 199-249 (hi ha una nova edició, «Coyunturas. Motín de Esquilache y crisis de antiguo régimen», P. VILAR, *Hidalgos, amotinados y guerrilleros. Pueblos y poderes en la historia de España*, Barcelona, Crítica, 1982, 93-140. També convé tenir present el complet estudi sobre els debats que van tenir lloc sobre el proveïment alimentari, entre l'economia moral i l'economia liberal, especialment a Anglaterra i França, d'A. CLEMENT, *Nourrir le peuple. Entre État et marché, XVIe-XIXe siècle. Contribution à l'histoire intellectuelle de l'approvisionnement alimentaire*, París, L'Harmattan, 1999.

24. H. NEVEUX, «Les discours sur la ville», G. DUBY (dir.), *Histoire de la France Urbaine*, vol. III, *La ville classique de la Renaissance aux Révolutions*, París, Éditions du Seuil, 1981, 16-21; i del mateix autor, *Les révoltes paysannes...*, especialment 45-55; E. SERRA, «Segadors, revolta popular i revolució política», *Revoltes populars contra...*, 45-57 (la cita a 51). Sobre la pagesia podeu veure, també, J. FONTANA, «Los campesinos en la historia: reflexiones sobre un concepto y unos prejuicios», *Historia Social* 28, 1997, 3-11.

haver objectius de més abast, encara que menys visibles, com el descontentament contra els rics i els privilegiats, la denúncia de l'abús de poder i d'altres. I en la mesura que s'implantava el treball manufacturer, i encara més amb l'aparició de la fàbrica, també anava apareixent la conflictivitat relacionada amb les condicions de treball i els salaris, sense que retrocedís, però, la pressió sobre el mercat alimentari.²⁵

Per la seva banda, Luisa Accati, també remarcava la diferència entre comunitats rurals i urbanes, amb una certa oposició entre elles, quan les viles i ciutats s'enduien el cereal que escassejava arreu. Però, a més, destacava el fet que els homes i les dones de les comunitats urbanes compartien una identitat basada en l'existència de propietats comunals, normes, autonomies locals, i també compartien la disposició a defensar-les de manera col·lectiva, com a interessos que eren col·lectius i alhora propis.²⁶

Andrew Charlesworth, en un atlas sobre la protesta rural britànica (1548-1900), destacava que la majoria de les accions estaven relacionades amb la defensa de la terra, les institucions i els drets locals, l'alimentació, el treball agrícola i, en darrer lloc, el servei militar.²⁷ Inclou les accions alimentàries en l'atles, tot i manifestar que no acostumaven a estar protagonitzades per agricultors, sinó per artesans i treballadors protoindustrials o industrials. Justifica la seva inclusió argumentant que eren protestes que implicaven la producció agrària i, sobre tot, perquè sovint tenien lloc en àrees rurals, incloses algunes viles; a més, afegia, molts pagesos amb altres problemes se sumaven a les protestes alimentàries de les viles properes. Charlesworth va establir les següents tipologies d'accions col·lectives alimentàries: accions relacionades amb el preu dels aliments, accions per aturar el transport d'aliments, requisa de productes, assalts d'hostals, assalts de tendes a la menuda, assalts de magatzems i de graners, assalts de granges, assalts de molins, assalts de destil·leries i de cerveseries, atacs a magistrats o a veïns principals, extorsions de moneda, menjar o beguda.²⁸

Les formes de la protesta col·lectiva

Els historiadors tendeixen a situar els esdeveniments en cada context, més que no pas a classificar-los. Tanmateix, l'historiador francès Jean Nicolas ha dut a terme una reflexió tipològica sobre la protesta col·lectiva viscuda a França entre 1661 i 1789, amb un total de 8.528 exemples estudiats en tot el territori, no tant per crear models, sinó per fer una aproximació estadística a les seves motivacions principals i secundàries, els nivells de violència, la durada, l'amplitud territorial, o la participació en nombre i en sexe, entre altres qüestions. D'aquest balanç de

25. Vegeu en especial RUDÉ, *The Crowd in...*

26. ACCATI, «Vive le roi...», 1.078-1.079.

27. CHARLESWORTH (ed.), *An Atlas of...*, 63-118.

28. CHARLESWORTH (ed.), *An Atlas of...*, 1-3.

Nicolas ens interessa destacar unes pàgines complementàries que l'autor va dedicar a precisar el lèxic de la protesta analitzada per tal de definir-la millor.²⁹

Les aportacions de Nicolas sobre el lèxic de l'agitació popular («*le lexique émotif*») tenen l'inconvenient de centrar-se en conceptes i en categories literàries o judicials expressats en llengua francesa, els quals poden distorsionar-se amb una traducció estricta. Però en canvi ens serà molt útil entendre la lògica de les seves reflexions i les conclusions a què arriba.

D'entrada, Nicolas remarca que els protagonistes o els testimonis d'una agitació social podien utilitzar expressions improcedents per a narrar-la (per exemple, anomenar «revolta» a una enfrontament de no massa transcendència, o parlar de «commoció» referint-se a un violent motí), mentre que l'administració, i sobretot l'aparell judicial, necessitava tenir molt clara una categorització i una jerarquia de la gravetat de les transgressions per tal d'aplicar les sancions que es consideressin convenients. Per això adverteix que els termes trobats en els documents i en els testimonis de l'època, tot i que és important recollir-los, no són suficients per si mateixos per a definir la gravetat i la transcendència dels esdeveniments, la seva jerarquia i els seus matisos. A partir d'aquestes apreciacions Nicolas fa una doble anàlisi, una basada en la terminologia dels documents menys «oficials» i l'altra en la documentació judicial. I fins i tot en aquesta, que no és pas més «objectiva», sinó més «indiscutible», troba un marge d'incertesa.

En base a les consideracions judicials, Nicolas presenta dues tipologies de protesta, ben diferenciades. D'una banda, aquelles accions col·lectives que responien a problemes concrets, en general d'àmbit local, i que podien recuperar o posar en marxa algun tipus de negociació social. De l'altra, aquelles accions que es dirigien contra les institucions o les decisions de l'Estat o de la monarquia. Unes i altres podien tenir diferents graus de violència, però les segones eren considerades de molta més gravetat; i de fet la tenien, perquè qüestionaven els fonaments del règim, l'autoritat del rei o dels seus representants i a més sovint transcendien una localitat per estendre's i actuar en xarxa. La intervenció policial o judicial era més contundent davant d'aquest segon tipus d'accions, que expressaven l'oposició col·lectiva a l'execució d'una ordre (*rébellion, rébellion à justice*), i en alguns casos amb armes i violència (*force ouverte, excès, outrage*). Aquestes accions no eren competència de la jurisdicció senyorial o local, sinó que passaven a ser examinades pels tribunals reials. En el mateix àmbit judicial entraven les reunions i altres actuacions considerades com a preparatòries per a la rebel·lió (*l'attroupement* i *l'assemblée illicite*), encara que no anessin acompanyades de violència. Però no totes les protestes eren presedicioses ni tenien el caràcter de revolta. La majoria de les accions col·lectives estaven relacionades amb la vida ordinària, amb les fires i mercats, amb la variada conflictivitat urba-

29. J. NICOLAS, *La rébellion française. Mouvements populaires et conscience sociale (1661-1789)*, París, Éditions du Seuil, 2002, 19-28.

na o rural, sense qüestionar l'autoritat reial; i eren acceptades com a instruments de la negociació social, activades quan aquesta negociació es trencava. Per tant, la gravetat dels dos tipus d'accions, des del punt de vista jurídic, no depenia tant del nivell de violència desplegada, sinó del destinatari de la protesta i l'objectiu que movia a l'acció. Les accions no sedicioses, la mobilització relacionada amb la quotidianitat, amb objectius immediats i concrets (en el vocabulari francès, l'*émotion* i l'*émeute*, que seria una *émotion* agreujada), en principi no qüestionaven l'autoritat, sinó que la pressionaven per a que activés la solució a determinats problemes, o per a avançar en negociacions difícils o trencades.³⁰

Nicolas destaca la precisió terminològica emprada pels que coneixien les conseqüències d'un ús imprecís del vocabulari quan, per exemple, es tractava d'aplicar un càstig; i remarca la cura posada en marcar les diferències i en emprar prudència davant del dubte (*sorte de rébellion, espèce de séditions, discours tendant à sédition*). Ell mateix troba, al costat del rigor i l'objectivitat, la utilització abusiva de mots vagues o de termes, com *insurrection, révolte, soulèvement*, que indicaven que la situació era greu, tot observant que precisament el concepte *révolution*, que expressaria la situació extrema d'agitació social, no entrava en la categorització jurídica de l'època.³¹

Fora de les consideracions d'ordre jurídic, Nicolas mostra els diferents nivells de l'exteriorització del descontentament. En una fase inicial apareixien el que nosaltres anomenaríem «remor», «murmuri», «soroll». Comportaments que són percebuts no solament a nivell auditiu, sinó també visual. Podien degenerar, o no, cap a amenaces concretes i directes, i fins i tot convertir-se en una mobilització de més impacte. En la documentació no judicial tinguda en compte per Nicolas, la gamma de situacions d'aquest tipus rebia noms com *sensation, alarme, confusion, fermentation, effervescence, agitation, mouvement, emouvance*. Uns termes que ell qualifica de «*flous*», lleugers, borrosos. Uns termes que no es corresponien amb cap categoria jurídica, però que indicaven actituds inquietes i trobada de gent disconforme, donant lloc a situacions fora del normal, inhabituals, descriptibles amb termes com, *trouble, tumulte, désordre, tapage, bacchanale, bacchanal, carillon, mutinerie*. Amb l'aplegament de la gent i la transformació del seu gest o del to de les seves paraules (*murmures, clameurs*) es feia pública i visible la ruptura del consens quotidià.³²

Per la seva banda, Hugues Neveux remarca que la veritable revolta pagesa que ell analitza a l'Europa dels segles XIV-XVII era la presa d'armes, que no era sinó el final d'una escalada de desacords que podien haver passat per la resistència passiva, la desobediència, l'exposició dels greuges, l'acció judicial, les amenaces...; per això considera imprescindible tenir en compte tot el procés i el context per tal de copsar el sentit de la revolta, perquè la presa d'armes no

30. NICOLAS, *La rébellion...*, 19-25.

31. NICOLAS, *La rébellion...*, 23-25.

32. NICOLAS, *La rébellion...*, 19-20.

anava sola, sinó que era un element situat en un camp relacional, més important que la mateixa presa d'armes, que finalment fins i tot podia no produir-se.³³

No es pot oblidar que, en l'altre extrem de la violència de la presa d'armes, hi ha formes de resistència molt subtils, com la passivitat, la ignorància simulada, el silenci i el frau, que també cal tenir presents per a poder-les detectar i introduir en el coneixement històric i la interpretació dels fets. I també, que en determinats contextos les accions populars poden expressar-se simbòlicament, i no pas de manera directa i explícita.³⁴

Hem de tenir present, doncs, que el llenguatge i la seva plasmació escrita no dóna la mesura de les accions públiques col·lectives i menys de les actituds més ocultes de resistència silenciosa. Perquè, si d'una banda, les accions col·lectives eren comportaments «codificats», rituals previstos, molt explícits del grau de descontentament popular i de l'adhesió que aplegaven, i molt útils per tal de facilitar ràpides respostes col·lectives sense necessitat de discussions prèvies; de l'altra banda podien ser percebudes i descrites de manera superficial, voluntàriament o per desconeixement. Així, doncs, cal examinar de manera suficient els actes i el seu context per tal de transcendir el lèxic dels documents, que presenten distorsions en funció de la subjectivitat interpretativa dels testimonis, o de l'interès de les autoritats per magnificar o minimitzar els incidents, o de l'atreuiment d'alguns narradors que explicaven allò que no havien vist; però també per llegir críticament els escrits que procedeixen de fonts judicials, pretesament més objectives. És més, en els relats de les mobilitzacions socials es poden trobar expressions imprecises i bescanviables barrejades amb categoritzacions molt més exactes i concretes.

Com en els temps presents, la millor interpretació és la que resulta de contrastar les diferents versions.

El lèxic de la protesta setcentista dels catalans

Analitzarem a continuació el vocabulari emprat a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII, tant en castellà com en català, per descriure la conflictivitat viscuda. Ja veurem que hi ha narradors molt precisos, i narradors que no ho són tant.

Com a introducció és molt oportú citar les frases inicials del text sobre la revolta de Barcelona contra les quintes de 1773, atribuït a Pedro de Lucuce, un prestigiós enginyer militar que aleshores comptava vuitanta anys. Les frases, i els tres conceptes que nosaltres hi hem remarcat —*alborotos*, *motines*, *sublevaciones*—, donen les claus del lèxic essencial de les accions de protesta produïdes

33. NEVEUX, *Les revoltes paysannes...*, especialment, 62-70 i 281-290.

34. J. C. SCOTT, *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven, Yale UP, 1985; R. VILLARI, *Elogio della dissimulazione. La lotta politica nel Seicento*, Bari, Laterza, 1987.

en el nostre territori i de la seva jerarquia: «*La paz y la tranquilidad en los pueblos son el fundamento de su conservación y la causa final de la política cristiana, en que se interesa el estado, la religión y la soberanía. Todo lo contrario sucede con los alborotos, motines y sublevaciones, que vienen a parar en revelión con detrimento del veneficio público, siguiéndose infinitos males contra las haciendas, honras y las vidas de los havitantes [...]*».³⁵

En essència, avalots, motins i sublevacions són les formes bàsiques de les mobilitzacions populars de protesta setcentista, i podrien tenir o no caràcter de rebel·lió. Aquesta és la terminologia essencial per a designar les mobilitzacions populars de finals de l'Antic Règim i la seva violència ascendent. En els avalots, els mobilitzats, encara que podien exhibir armes, com amenaça —s'empraven com armes eines de tot tipus i foc—, no les usaven; en canvi, en els motins sí que s'usaven armes i es produïen destrosses i, si s'esqueia, enfrontaments amb les forces d'ordre. Per sota de les formes esmentades, hi havia altres tipus d'accions impunes: els clams —les protestes verbals, els insults i els crits— i, una mica menys visibles, les remors i els gests de dissentiment. No gaire diferent, doncs, del lèxic francès abans comentat, sistematitzat per Jean Nicolas. En els escrits analitzats, de fets esdevinguts a Catalunya a finals del segle XVIII, rarament es parla de sublevació ni de rebel·lió, que serien les accions contra «*el estado, la religión y la soberanía*». Ni tampoc massa de la formació de grups ni de reunions de cara a dur a terme les protestes, que devien precedir-les acompanyades de la transmissió oral del què passava.³⁶

Clam, avalot i motí

Les formes més comunes de l'acció directa col·lectiva practicada a les localitats catalanes a finals de l'Antic Règim eren el clam, l'avalot i el motí. Eren protestes motivades per problemes de transcendència relativament restringida, d'àmbit local, sovint per caresties o alces de preus. Vegem-ne alguns exemples i el lèxic que empren les fonts.

La protesta alimentària més analitzada a Catalunya és la que va començar a Barcelona el 28 de febrer de 1789, que en realitat va arribar a ser un motí de subsistències, acompanyat de clams i d'avalots, que coneixem com a «rebombori del pa».³⁷ Abans, però, hi hagueren conflictes en diferents punts del territori, com l'avalot que va tenir lloc a Vic, unes setmanes abans de les accions violentes de Barcelona.

35. LUCUCE, *Precauciones contra alborotos...*; sobre Lucuce podeu veure les pàgines 12-21 de la «Introducció» de L. ROURA.

36. A. FARGE, *Dire et mal dire. L'opinion publique au XVIIIe siècle*, París, Éditions du Seuil, 1992.

37. MOREU-REY, *Revolució a Barcelona...*; CASTELLS, «Els rebomboris del pa...»; ROURA, *Subjecció i revolta...*, 250-265.

La protesta de Vic es produí a principis de febrer de 1789, per la falta de proveïment de cereal, tot i haver-hi pa a les fleques: «*un número crecido de gentes conmovidas, con algunas mugeres y algunos jóvenes y otras poco inconsideradas, que, sin embargo de no haver falta de pan en ninguna especie y venderse en las tres públicas flecas, detuvieron un carro de trigo y se repartió entre ellas al precio [que] iba en aquella plaza, sólo por no haver havido en el mercado y estar acostumbradas a amazar en sus propias casas. Y con esto y demás providencias [que] se dieron se retiraron sin que se reparase ningún género de armas en dicha gente*».³⁸ L'acció s'havia dut a terme sense emprar cap arma, sense violència. Es tractava, doncs, d'un avalot que va realitzar una acció molt comuna en altres indrets de tot Europa: la requisita d'aliments, quan faltaven en el mercat; especialment, quan, faltant-ne, els comerciants locals el duïen a vendre fora o, potser, quan en circulaven pel terme, amb destí a d'altres indrets.

Al cap d'uns dies, com hem dit, tenia lloc la protesta de Barcelona, que va tenir episodis dels diferents tipus, des de la remor, al clam, l'avalot i el motí, i la causa n'era l'alça dels preus del pa. Sobre els fets de Barcelona es disposa de diverses narracions d'època, de manera que serà un bon exemple per analitzar-hi les formes de la protesta veïnal i la terminologia emprada per cada font i en cada context.

El baró de Maldà, Rafel d'Amat i de Cortada, en la nota del dia 28 de febrer de 1789, a més d'informar que mancava pa i que el *moreno* era de molt mala qualitat, donava compte d'un avalot, a la nit: «havent donat nova ordre lo govern sobre augmentar-se los preus del pa [...] s'alborotà de mala manera lo poble baix passant a cremar a totes les barraques del pa i lo Pastim, havent començat l'alvorot a dos quarts de vuit». Certament, la majoria de gent devia avalotar-se, però les persones que van efectuar les cremes estaven en situació de motí. En la mateixa nota, el baró ja parla d'amotinats i d'amotinadors, i escriu: «mil tropelies se cometeren en aquella nit, anant los amotinats cap a casa en Torres [moler] per matar-lo [...] ab la intenció de cremar-li la casa i tots sos trastos». I l'1 de març, explica que van ser «romputs los vidres dels balcons de casa del Sr. governador perquè los tenia a un pres, volent los amotinadors que lo soltàs». En parlar dels fets empra el conceptes d'avalot i de tumult, sobretot, però també de motí (1 de març, les dones «los ajudaven a alvorotar»; i més endavant del mateix dia, juntament amb la informació que s'havia rebaixat el preu, anotava: «s'ha assossegat per ara l'alvorot»; el 2 de març: «se temia altre tumulto envers migdia»; el dia 3: «lo tumulto (gràcies a Déu) quedà casi enterament fora des d'ahir tarda, acabant-se de tranquil·litzar lo poble de Barcelona»; 8 d'abril: «l'alvorot passat»; 12 d'abril: «de resultes del tumulto»; 18 d'abril: «des de lo tumulto de Barcelona»). Però el terme motí l'utilitza, en especial quan parla dels reus (7 de maig: «cinc [reus] del motí de Barcelona»; 29 de maig: «se diu [...] de tenir en aquesta real presó los del motí de Vic i de Mataró»). Entre la gent sospitosa, parla de forasters i gent de

38. Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Audiència, Registres, Expedient [ACA, RA, R, E,] 1209, fol. 68-68v i 91 (1789).

barretines vermelles (4 de març: «se promet [...] la total escombramenta dels vagos, lladres i amotinadors [...] s'han fet marxar els mantegaires, gent de barretines vermelles, per lo sospitoses moltes», una descripció que ja havia emprat l'11 de febrer anterior, en plenes festes d'entronació de Carles IV: «a la plaça del Palàcio, aon s'hi ha juntat a milenaris de persones, i qui sap quants ab barretines vermelles»; «hi havia d'aquella casta de canalla de mossos de fàbrica i gorres vermelles»). Quan es refereix als presos, en un cas parla d'incendiariis, (7 de març), i la majoria de vegades de gent o presos del motí i d'amotinadors (3 de març: «se va agafant [gent] del motí»; 3 d'abril: «diuen si se'n porten los presos del passat motí»; 3 de maig: «en est matí s'és vista la causa dels reus del motí en l'Audiència»; el 29 de maig, l'endemà de l'execució de cinc homes i una dona, que el 27 de maig anomena «capitos[t]les del passat motí» de Barcelona, «se diu si fan venir los que s'han enviat a desterro dels amotinadors, per aplicar-se'ls la mateixa pena capital»; però el 7 de maig havia anotat que es reclamava la presentació de «los dos reus del passat alvorot que se pillaren en la Barceloneta», potser perquè encara no eren pressumptes amotinats, o perquè les accions d'allà no van tenir tanta gravetat).³⁹

Sembla que Rafel d'Amat és força precís: hi hagué una primera fase en la qual la gent s'avalotà —protestà, es disposà a actuar...— i causà un avalot, al qual anomena «tumult» algunes vegades; i una segona, en aquest cas quasi immediata, en la qual s'exercí violència —per part d'alguna gent, no pas tota—, i s'anà a cremar les barraques del pa i el Pastim, accions d'amotinadors. Podríem considerar que, a més de clams, que ni s'esmenten, va haver-hi alhora avalot i motí, aquest últim tipus d'acció, més minoritària, en el moment de màxima agitació.

Es parla de «rebombori del pa» en un manuscrit conservat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, que també empra el terme «motí». En ell, en una nota del dia 27 de maig de 1789, es descriu l'execució (Rafel d'Amat la situava el dia 28) de la següent manera: «són los del rebombori del pa del dia 28 de febrer de dit any, los quals eren cap de motí, que anàvan creman las barracas que banían pa per las plasas y també posaren foch en lo Pastim o fleca, y qui sap lo que se robà en dit Pastim y en moltas casas, perquè tot era un lladronísim». Per descriure la calma, empra el terme «assossegament» («agueren de sortí los gremis y colegis per asosegar-o, que la Justícia no pogué asosegà; durà tres dias la confusió, y se asosegà»). Tres formes en el lèxic de l'època: «confusió», com a denominació genèrica; «rebombori», com a terme potser quotidià; però «motí», com a paraula precisa.⁴⁰

Ramon Cornet, un sombrerer de Barcelona, explica els fets del 28 de febrer en un estil directe, en certa manera objectiu, amb termes precisos: «*no allando*

39. R. D'AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, edició de R. BOIXAREU, vol. I, Barcelona Curial, 1988, 202-215 (1789).

40. Biblioteca de la Universitat de Barcelona [BUB], Ms. 859 (citem del fragment reproduït a VILAR, *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. III, 445-446, nota 20).

pan en unas partes ni otras, se amotinaron] las gentes, y al anotchacer empessaron a gritar baia fuera el ambre. Y quien empessó toda la bulla fueron las muges y de ellas pasó a todo el mundo». Els fets narrats no són gaire diferents dels anotats pel baró de Maldà, però dóna més informacions i més clares, com per exemple, que el capità general, compte de l'Asalto, podia tenir interessos econòmics relacionats amb el proveïment de cereal i pa, i l'animadversió popular contra d'ell, «no se oya los sino Biba el Rey y muera el General, que era el Conde del Assalto, porque corría por la ciudad, ya años abia, que negossiaua con el pan». O la imatge del foc: «pegaron fuego a una barraca [de venda de pa] que abía al pie del pastim y de contado le pegó al pastim, donde nadie etchava agua, sinó piedras para ensendiarle más; de aquí se pasó a pegar fuego a todas las barracas que abía en la ciudad, a excepción de las que eran en parte de poder dañar, pero las assían pedassos; o lástima el ber fuego por todos los ogeros de Barcelona, que se beía fuego por todas partes». Descriu molt detalladament l'enfrontament entre la gent mobilitzada i la tropa, els uns amb pedres i foc, els altres amb fusells, que ell va veure des del balcó de casa seva: «desde mi casa en la calle de la Bocaría bi venir por el otro cabo de la calle —lo bimos yo y otros que abía por los balcones— un grande monton de gente con atchas de lienzo ensendidas; y en el mismo tiempo bajaron de la calle del Call las guardias españolas. Se pararon biendo el motín, y se oyó como el comendante nombró tres o quatro compañías [...] no se que orden se les dió, acometen el motín, y antes de llegar a media calle se toparon tropa y motín. Aquí hubo unas crueles pedradas con la tropa, que el ruido de las piedras que daba por las paredes y fussiles de la tropa aparecía un infierno. Todos los que lo mirábamos estábamos pasmados; que si la tropa llega a disparar, con carros abían de venir a buscar los muertos». També té interès la descripció del que va passar l'endemà a la plaça del Palau, en la residència del capità general: «que todos se fondeaban a Palacio gritando pan, pan, pan [i s'aconseguí l'alliberament de presos i que el pa anés al preu de l'any anterior]. Después del medio día bolbieron amotinar-se y acudir a Palacio; como era fiesta, mucha gente iva, en bes de passear, a ber lo que era. Bino aber delante Palacio, entre amotinados y quietos, un gran número de gente. Quando los amotinados bieron tanta gente pensaron: todos bienen para amotinar. Empessaron assubir por las rejas hasta tocar a los balcones y tirando pedradas a las salas de Palacio [...] A tanta fuersa de la molestación grande, se desordenó la caballería rompiendo sus filas y acometiendo las gientes por todas partes [...] con las espadas sangrientas, dando por todas partes; o que confusión ber tanta gente herida, y ber que la gente, por escapar de la caballaría, se hetchaban de la muralla abajo [...] Mucha gente murió de esta función, aunque no fue bista porque cada uno murió en sus casas de sustos y demás cossas». Cornet rares vegades empra termes genèrics, i en canvi usa repetidament les paraules «motí» i «amotinats», corresponents als fets narrats.⁴¹

41. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [AHCB], Ms. A-165, Ramon Cornet «Libro mano escrito de Ramon Cornet, sombrerero, que contendrá cossas acontecidas en la ciudad de

També és molt directe i precís l'escrit de Josep Torrent qui sembla ser un menestral barceloní; parla de motí i descriu la violència de les accions: «Lo dia 28 de febrer de l'any 1789, en Barcelona [...] advertint lo poble que lo pa era a un preu excessiu, sens considerar que lo blat era molt car [...], s'amotinaren una gran turba [...]. Lo dia primer de març anaren los amotinats al pla de Palàcio, cridant que isqués lo general. Hi acudí lo senyor bisbe i molta noblesa de Barcelona. Eixiren als balcons de palàcio i se'ls digué als amotinats què volien, i respongueren a una sola veu que volien lo pa al preu de l'any passat. Se'l concedí per escrit [...]. Però ells, no contents d'això, volgueren que traguessen de la presó a sis [...], baixà un jutge de palàcio i amb tota la turba anà a la presó, i manà traure los sis companys. Qui havia de pensar que, amb tot això, no quedassen satisfets? Luego anà una partida a la catedral [...]; i amb grans crits, volien tocar a sometent. No ho pogueren lograr i se'n tornaren, cridant i alterant o trastornant la ciutat [...]. Començaren los minyons a tirar pedres a la tropa, que mataren a un soldat a cavall i a un sargento. Aleshores se girà la cavalleria contra dels paisans, amb sabre nu, que en feriren molts, i penso que alguns ne moriren».⁴²

Per la seva banda, Ignasi Bruguera, potser un comerciant enriquit, o potser un noble, ofereix una narració menys directa i més imprecisa, deixant entreveure un punt de vista del costat de l'«ordre».⁴³ Com altres, menciona l'activisme de les dones en l'inici dels fets: «*A las 7 de la misma noche se acudrillaron varios hombres poco temerosos de Dios y de la Justicia, junto algunas mugeres, y insultaron los carros que llevaban el pan a las barracas, repartiéndolo sin pagar su coste*». Descriu el que va passar l'endemà, com una «*sangrienta función*», i la intervenció eclesiàstica «*a ver si les podia aquietar, pero nada logró, sinó sentir-se mil desverguenzas*». Només un parell de vegades empra el mot «*motinadores*» i alguna altra més, «*alborotadores*», als quals defineix com «*gente de la más vil clase*».⁴⁴

Molt diferent de tots els anteriors és el tractament que tenen aquests fets en les actes de l'Ajuntament de Barcelona. En les de les nou sessions que se celebraren entre el 28 de febrer de 1789 i el 9 de març no hi ha escrita ni una sola vegada

---

Barcelona regnando el Católico Rey Don Carlos III de Borbón, que Dios guarde, comensado en el año de 1786», transcrit i comentat a O. PI DE CABANYES, «Dos textos inèdits sobre els «rebomboris del pa» de 1789: els manuscrits de Ramon Cornet i d'Ignasi Bruguera i Almirall», *Miscellanea Barcinonensia* 31, 1972, 109-129 (la transcripció a 111-113).

42. Anotació de Josep Torrent en la «Llibreta que don notícia de las cosas més notables que han passat a Barcelona», transcrita a M. CAHNER (ed.), *Literatura de la revolució i la contrarevolució (1789-1849). Notes d'història de la llengua i de la literatura catalanes*, Barcelona, Curial, vol. I, 1998, 93-94.

43. Sobre el concepte d'ordre i de desordre, que no és imparcial, menys encara que la justícia i la injustícia (una idea que remet a l'«ordre diví», a considerar que cal deixar les coses com estan, sense canvis), podeu veure ACCATI, ««Vive le roi»...», 1.079; també, J. FONTANA, *Europa ante el espejo*, Barcelona, Crítica, 1994, 89-105.

44. Arxiu familiar d'O. Pi de Cabanyes, I. BRUGUERA «Notícias del alboroto que aconteció en Barcelona el año de 1789», transcrit i comentat a PI DE CABANYES, «Dos textos inèdits...», 114-116.

les paraules concretes d'avalot o de motí, tot i que es parla d'agrupació de persones («*gentes acuadrilladas*»); i en canvi hi ha moltes paraules genèriques: «*atentados*», «*ocurrencias*», «*atrevimientos*», «*coyunturas*». El document oficial explica amb força detall les mesures que s'anaven prenent, els contactes i actuacions que es duïen a terme, però, llevat d'una primera explicació del que va passar el dissabte dia 28 a la tarda («*acaba de saberse que han puesto fuego en alguna barraca de las que sirven para la venta del pan público [...]*»), la resta són al·lusions força imprecises. El 28 de febrer es parla de: «*algunas gentes que se habrán malamente unido para tales atentados*», i de «*sosegar a los inquietos*», i ja de matinada es va deixar la sessió «*estando ya retiradas tiempo había las gentes que se habían acuadrillado por la noche*» (acta del 28 de febrer). L'endemà es constatava l'existència de «*gentes otra vez acuadrilladas*» (1 de març, matí); i es feia referència a «*las ocurrencias*» i a «*reducir a los inquietos*» (1 de març, tarda). Dilluns es donava compte del fet que encara hi havia «*gentes acuadrilladas*» i que es prenen mesures per «*a procurar disipar las [cuadrillas] de los inquietos*» (2 de març, matí), «*dividir a las gentes que tal vez encuentre unidas*», i afrontar el perill «*de que podría haber algún insulto en los hornos del Clo*»; a més, es feia constar que «*en otros parajes del Principado ha habido atrevimientos semejantes al que con el mayor dolor ha visto esta ciudad cometerse en ella desde la noche del veinte y ocho del vencido febrero*» (2 de març, tarda). L'endemà es parlava de «*las actuales coyunturas*» (3 de març) i els altres dies, «*de lo ocurrido*» (5 de març, tarda); «*de las ocurrencias actuales*» i de «*los muchos clamores de varias justicias y particulares de algunos lugares vecinos y aún del corregimiento de Mataró, pidiendo pan y trigo*» —recordem-ho, es tracta dels clans que havíem definit abans com a forma no violenta de protesta— (8 de març, tarda); «*las últimas ocurrencias del abasto del pan*»; «*las ocurrencias sobrevenidas en último de febrero y primero de este mes*» i altres frases del mateix tipus, amb la paraula «*ocurrencias*» (9 de març, nit).⁴⁵ En definitiva, el que va quedar escrit a les actes de l'Ajuntament era que a Barcelona hi hagueren *ocurrencias*, *insultos*, *atrevimientos* i poca cosa més, i que les persones mobilitzades eren gent *inquieta*, *unida* i *acuadrillada*.

Com veiem, la imprecisió era més gran en els àmbits «oficials», com una forma d'encobriment de cara a l'exterior i com una manera d'evitar que es posés en dubte la capacitat de les autoritats locals per a contenir els desordres.

D'altra banda, tot i que no ha estat prou estudiat, es disposa d'algunes referències sobre el que va passar aquells dies a Vic, Sabadell, Mataró, Martorell, Sant Feliu de Llobregat, o altres localitats, després dels fets de Barcelona.⁴⁶

A Sant Feliu es produí un clam, segons el «memorial» que els regidors van adreçar a la Reial Audiència de Catalunya, on informaven que la gent clamava

45. Segons la transcripció que incorpora MOREU-REY, *Revolució a Barcelona...*, 101-113.

46. El baró de Maldà parlava dels fets de Vic i de Mataró el maig del mateix any (D'AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre...*, 215). Sobre Sabadell, A. BOSCH I CARDELLACH, «Memòria de las cosas notables de la vila de Sabadell comensant en desembre de 1787 [1787-1804]», hològraf en català conservat a l'Arxiu Històric de Sabadell (ens basem en l'edició de 2003, *Memòria*

perquè l'arrendatari del proveïment de pa no havia rebaixat els preus al nivell dels de Barcelona i que havia demanat a la Intendència, sembla que amb èxit, que la hisenda local pagués el dèficit de fer-ho. Ho explicaven així: «*Antonio Vidal se halla arrendatario del abasto del pan en dicha villa con la obligación de haverlo de vender al peso y precio de esta Ciudad, y como se resistía en darlo en el corriente mes el pueblo clama, y por esto acudió al cavallero intendente que decretó se le satisficiese la pérdida [que] tenía de los Proprios y Arbitrios del Común*».⁴⁷

Per la seva banda, a Sabadell, el cronista contemporani dels fets, Anton Bosch i Cardellach, va donar el nom de «motí» a la protesta que va tenir lloc a la vila. Després d'haver escrit que l'1 de març de 1789 arribà la notícia de «lo alborot que se succehia» a Barcelona, explicava, en primer lloc que «se acaloraren los ànimos dels descontents»; i que a continuació «alguns de la ínfima plebe se juntaren cap al tart en la plassa, comensaren a cridar a altas veus que volian que Busquets vengués pa»; fou més tard, deprés d'acabar-se el pa, que «s'encaminaren los amotinats a la fleca del Comú, ahont deyan que volian matar a Gurillas [el flequer que duia la fleca del Comú]. Trobant la porta tancada, pretengueren ab rellas i pedras derribar las portas. Portaban palla i picaban foch per cremarlas [...] se tirà un tros de porta en terra, entraren los amotinats i robaren tant quant pa encontraren sens comètrer altre violència». És a dir: es va rebre la notícia d'un avalot a Barcelona, hi hagué agitació i clams, amenaces de gent avalotada, i finalment el motí, l'acció violenta amb foc, pedres i eines per a forçar una porta; per a Bosch alguns dels mobilitzats arribaren a actuar com a amotinats.⁴⁸ En les següents notes Bosch parlava de «motí» i d'«amotinats» pràcticament sempre que es referia als fets de l'1 de març a Sabadell.

Rebel·lió, revolta, insurrecció, sedició

Com es veu, els escrits d'època no sempre coincideixen en la valoració de la gravetat dels fets; ara bé, si no empren termes genèrics, són precisos en el vocabulari: clam, avalot, motí. Però convé tenir present que els motins, accions ar-

---

de las cosas notables de la vila de Sabadell comensant en desembre de 1787, a cura de J. ALSINA i M. FORRELLAD, Sabadell / Barcelona, Fundació Bosch i Cardellach / Fundació Caixa de Sabadell / Editorial Mediterrània, 40 i següents; així com l'estudi de F. BUSTAMANTE, J. CONEJO i J. TORRUELLA, «L'avalot del pa de 1789 a Sabadell», *Arraona. Revista d'Història* 4, 1989, 21-34; i RENOM, «Societat i poder...», 271-280. Les localitats del Baix Llobregat han estat estudiades a RENOM, «Les protestes alimentàries...». Hi ha una visió de conjunt a RENOM, «Les dones en...». Sobre Vic, J. ALBAREDA, J. FIGUEROLA, M. MOLIST i I. OLLICH, *Història d'Osona*, Vic, Eumo, 1984; i també RENOM, «Les dones en...». Sobre Mataró, P. MOLAS, *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*, Mataró / Barcelona, Caixa d'Estalvis Laieana / Rafael Dalmau, 1973. Bona part de la documentació primària utilitzada procedeix dels arxius municipals corresponents i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA).

47. ACA, RA, R, E, 1209, fol 106v-107, (9 de març de 1789).

48. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las...*, 40.

mades i violentes, adquirien un caràcter diferent i rebien una qualificació distinta —rebel·lió, revolta, insurrecció, sedició— quan significaven una oposició i una desobediència a les decisions de la monarquia i dels seus representants més directes, expressada amb violència per la gent mobilitzada. Els diferents termes esmentats no són exactament sinònims, sinó que incorporen matisos; mentre que el terme «rebel·lió» pot indicar únicament el refús a les ordres de l'autoritat, els termes «revolta», «insurrecció» i «sedició» inclouen el refús i l'alçament armat contra l'autoritat, en la forma de motí, entenent que poden considerar-se armes, les pedres, el foc i tota mena d'eines.

Entre les accions que entrarien en la categoria dels termes esmentats, a la Catalunya del segle XVIII hi ha la revolta contra les quintes del 1773, i l'anomenat avalot dels francesos del juny de 1794. El primer expressava una vegada més el secular malestar dels catalans pel pes de les càrregues militars (allotjaments, contribucions i quintes; a més que es vulneraven els pactes sobre l'aportació de voluntaris) i per la progressiva pèrdua de capacitat política de les pròpies institucions.⁴⁹

La revolta de 1773 ha estat força estudiada.⁵⁰ I, entre les fonts documentals es disposa d'un extens escrit atribuït a Pedro de Lucuce, un militar destacat a Barcelona de manera gairebé ininterrompuda des de 1736 fins a la seva mort el 1779, el punt de vista del qual —governamental i de desconfiança vers els catalans— permet entendre per què en el seu escrit apareix, més que en altres documents, el lèxic propi de les protestes contra la monarquia i les seves institucions, és a dir, rebel·lió, revolta, sedició.⁵¹

La narració de Lucuce dels fets concrets del 4 de maig de 1773 a Barcelona, quan s'inicià la protesta contra les quintes, presenta la seqüència de l'alteració cada vegada més greu —clam («el grito», «la vocería»), concentració de gent avalotada («*abultóse por las calles y plazas el concurso*»), amenaça de motí («*pelotones que vagaban por las calles, armados con palos, mazos y otros instrumentos ofensi-*

49. Una aproximació al model institucional català anterior a la Nova Planta de 1716, a la composició representativa de les corts i a la seva capacitat de crear unes lleis del país o constitucions es troba a E. SERRA, «Les corts catalanes. Una aproximació històrica», un dels estudis introductoris a A. DE CAPMANY, *Práctica y estilo de celebrar cortes en el reino de Aragón, principado de Cataluña y reino de Valencia y una noticia de las de Castilla y Navarra*, edició fac-símil, Barcelona, Base, 2007, 7-49; Serra remarca el pes del treball institucional i dels debats polítics des de mitjan segle XVII, 34 i següents; la importància i «modernitat» de les corts catalanes i el debilitament de les castellanes és comentada en l'altre estudi introductori a la mateixa obra, J. FONTANA, «Antoni de Capmany i les corts catalanes», 51-64.

50. MOREU-REY, *Revolució a Barcelona...*; R. GRAU i M. LÓPEZ, «L'Ajuntament de Barcelona sota Carles III (1759-1788). Un esquema històric», *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Pedralbes, 8/2, 1988, 27-47, Barcelona, Universitat de Barcelona; i dels mateixos autors, «Antoni de Capmany i el primer discurs contra Campomanes», *Josep Fontana. Història...*, 2004, 539-550; ROURA, «Introducció», LUCUCE, *Precauciones contra alborotos...*; ROURA (ed.), *Subjecció i revolta...*

51. DE LUCUCE, *Precauciones contra alborotos...*

vos»; o també, «*hombres armados con hoces, guadañas y otros instrumentos de labor*»), motí («*le emprendieron a palos y pedradas*»), sedició (acció contra les decisions governamentals i contra algunes autoritats civils o militars, com les que s'expliquen). Reproduïm alguns fragments en els quals es poden observar alguns exemples del que comentem: «[...] *se levantó el grito, aumentándose la vocería, el desorden y el atrebimiento, insultándoles con improperios y pedradas hasta obligar a los comisionados* [regidors i alcaldes de barri que recorrien els carrers per fer les llistes de joves] *a refugiar-se en los templos. [...] Abultóse por las calles y plazas el concurso, con tales alharidos que fue menester cerrasen sus puertas los demás vecinos. Dividióse la multitud en varios pelotones que vagaban por las calles, armados con palos, mazos y otros instrumentos ofensivos de que se surtieron en sus casas y en las de los carreteros, torneros y carpinteros por donde pasaban. Reconocido el alboroto, el comandante general providenció que el gobernador de la plaza de la Ciudadela y el de Monjuich [...] pusiesen la tropa sobre las armas en sus cuarteles [...]. Una cuadrilla de amotinados en crecido número, pasó [...] a la cathedral y [...] se apoderó de las campanas, tocando a rebato o somatén [...]. Otro pelotón de amotinados insultó la casa del sargento mayor de la plaza ultrajando su nombre con valdones y amenazas [...] le encontraron otros que le maltrataron de palabras y le emprendieron a palos y pedradas; [...] le entraron trabajosamente, ya herido, en la casa de un herrero que le acogió y cerró la puerta de su casa. Quisieron los sediciosos forzarla y no pudiendo conseguirlo determinaron esperar que saliese para matarlo con armas blancas que llevaban para este efecto. [...] Las centinelas de la muralla abisaron al oficial de guardia de la Puerta Nueva que se acercaban [...] muchos hombres armados con hoces, guadañas y otros instrumentos de labor; y que eran como en número de ochocientos [...]. A este tiempo se acercó multitud de subleados, como en número de cinco mill, para forzar la guardia de la Puerta Nueva. Atropellaron y apedrearon a las centinelas [...]. Dieron una descarga de piedras sobre los ministros del resguardo y dispararon tres fusilazos a la tropa. Con esto empezaron los ministros a hacer fuego contra los del tumulto [...], pero no fue necesaria segunda descarga porque los sediciosos se retiraron precipitadamente dejando cinco muertos, y mal heridos once [...]. En ambos encuentros fueron siete los muertos y los heridos más de sesenta [...]*.⁵²

En definitiva Lucuce explica el clam —la gent protestava i cridava—, l'avalot —la gent s'agrupava i mostrava la decisió d'actuar, i fins i tot ensenyava bastons i eines, amb disposició d'emprar-les com a armes; hi havia insults i amenaces contra individus amb càrrecs, però les amenaces no es convertien en actes—, i el motí —la gent assaltava edificis públics: esglésies, magatzems, cases de persones amb responsabilitats, esbotzava portes, cremava objectes, estances...; s'exercia violència contra béns i, encara que amb menys freqüència, contra persones, amb pedres, bastons i ocasionalment amb ganivets; a Barcelona s'intentava tocar les campanes, un gest ple de simbolisme. Lucuce parla d'*amotinados*, de *sediciosos* i de *subleados*. Explica que s'arribà a una gran violència, amb l'atac d'algun repre-

52. DE LUCUCE, *Precauciones contra alborotos...*, 107-109.

sentant del rei i fins i tot de desafiament a la tropa. Per això resulta revelador que la mateixa font, en explicar les demandes de la gent —fetes «*con destemplados gritos, ademanes y amenazas*»— fes constar que les persones mobilitzades, a més de demanar l'abolició de les quintes, el perdó de l'acció duta a terme i el càstig per als soldats, «*finalmente decían: viva el rey, y no queremos quintas*» (el remarcat és de l'original).⁵³ Són crits que palesen la tradicional concepció dels reis com a portadors de bondat i de justícia vers els governats, per damunt i al marge de l'opressió que s'atribuïa als governants (que tanmateix no eren altra cosa que els representants de la monarquia). Però, també, la repetida adhesió popular vers la monarquia, els *vives* al rei que acompanyaren sovint les alteracions de l'ordre, formaven part d'una estratègia de les persones mobilitzades per facilitar la seva exculpació, com una forma de neutralitzar la gravetat de les revoltes. La invocació al *Rey* mostrava, també, la convicció d'estar del costat de la raó.⁵⁴

Altres documents coetanis evocaren els mateixos esdeveniments en termes distints. Per exemple, algunes cançons. Una d'elles utilitza un lèxic imprecís, del tipus «alteració», «trepell», «commoció»; tanmateix, quan descriu els fets del 15 de juny, parla d'amotinament, i presenta una situació d'indignació i violència —de motí—, després que la tropa atacés la gent amb espases: «los paisans ab crits y pedras / com podían se tornàvan». Així, «los paisans desesperats / sos judicis ban formant-ne, allí tots amotinats / demanant de tot venjar-se».⁵⁵ Una altra cançó, que du el títol de «Relació de lo que succehí lo dia 4 de maig de 1773», parla de «brega» i i de «brugit», però també d'alborot.⁵⁶

Un escrit del ja esmentat Josep Torrent, és molt precís, qualifica els fets del 4 de maig d'amotinament de fadrins: «Dia 4 de maig de 1773: en Barcelona volen fer quintes i, havent eixit a assentar los fadrins, s'amotinaren de tal manera que, a poc rato, s'ajuntaren passat de vint mil minyons, la major part aprenents i fadrins de totes edats; i s'amotinaren de tal manera, que fou miracle que no succeïssen moltíssimes desgràcies».⁵⁷ També parla de motí l'autor d'unes «Ephemérides»: «*Siendo tan crecido el número de gentes amotinadas [...]*».⁵⁸

53. DE LUCUCE, *Precauciones contra alborotos...*, 110-111.

54. M. BLOCH, *Les Rois thaumaturges: étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale, particulièrement en France et en Angleterre*, Estrasburg, Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, 1924 (hi ha edicions posteriors i traducció castellana); VILLARI, *Elogio della dissimulazione...*; ACCATI, «Vive le roi!...», entre d'altres.

55. AHCB, Caixa Fragments literaris, manuscrit solt transcrit per J. MORAN OCERINJAUREGUI, «Cançó de *L'avalot de les quintes* (1773)», R. GRAU (coord.), *El segle de l'absolutisme, 1714-1808 (Barcelona Quaderns d'Història 7, 2002, 177-190)*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat. Vegeu les formes imprecises, per exemple, en les estrofes 27, 31, 44, 54; les referències als amotinats, en les estrofes 71 i 73.

56. AHCB, Ms. A-362, 167-169, transcrit a CAHNER (ed.), *Literatura de la...*, 24-27.

57. Anotació de Josep Torrent en la «Llibreta que don ...», transcrita a CAHNER (ed.), *Literatura de la...*, 11-12.

58. «Ephemérides Comentáreas de la Quinta del Principado de Cataluña, y especialmente de Barcelona, que se debió hacer en virtud de Reales Ordenes, en este presente año de 1773,

En canvi, el baró de Maldà fa una descripció més benigne i prefereix considerar-ho un gran avalot. «Lo dia 4 de maig de 1773 succeí a les nou hores del matí lo gran alvoro dels joves solters, a causa de voler-los allistar i quintar».⁵⁹ O el redactor dels «Annals del Convent de Santa Caterina», que sense esmentar-ho, de fet descriu una amenaça de motí: «Los fadrins i minyons armats ab bastons anavan pels carrés cridant: viva lo Rey, no volem quintas».⁶⁰

Rarament les versions locals empraven els termes amb els què hem encapçalat aquest apartat: «rebel·lió», «revolta», «insurrecció», «sedició». Les consideracions d'aquest tipus eren pròpies dels governants, que sentien desobeïda, sinó amenaçada, la seva autoritat.

També té caràcter insurreccional, amb un rerefons polític,⁶¹ el que la font documental anomena «l'avalot dels francesos», ocorregut a Barcelona el dia 29 de juny de 1794, en plena Guerra Gran.⁶² Atendrem solament la forma i el lèxic d'aquesta protesta, la qual, com s'ha dit per a totes, ha de ser analitzada en el context més ampli que la pot explicar.⁶³ Com es veurà, els fets mereixen ser qualificats de motí, i adquiriren caràcter de rebel·lió, pel fet que van escapar del control de les forces d'ordre, que potser van deixar fer —almenys, al principi. L'adhesió pública a les idees revolucionaries per part d'alguns dels 300 «*prisioneros i desertores franceses*» que estaven reclosos en el quarter de Sant Agustí de Barcelona, va desencadenar un assalt de civils al quarter i una espantosa matança. «*Se esparció la voz de que se habían encontrado en una pared del quartel [sic] los retratos de los Reyes de Francia y España puestos en la guillotina, con un letrero infame. Con esto empezó a clamar el numeroso paysanaje [sic] que se había reunido: Viva la Religión, el Rey, y mueran todos los Franceses*» [subratllat en el manuscrit]. La tropa, el general i el governador, que eren

---

para el reemplazo del Ejército» Archivo General Militar de Madrid, Colección Conde Clonard, llig. 39, document citat a ROURA, *Subjecció i revolta...*, 144.

59. D'AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre...*, 40-41.

60. BUB, Ms. 1007, tom III, «Annals del Convent de Santa Caterina», 459, citats a ROURA, *Subjecció i revolta...*, 144-145, n. 113.

61. De «guerra d'opinió», com va remarcar J.-R. AYMES, «Las repercusiones culturales de la Guerra Gran y de la Guerra del Francés: esbozo de una síntesis ordenada», *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon Congrés de Recerques, Lleida, 10-12 d'abril 2002*, Associació Recerques i Pagès, 2002, vol. I, 247.

62. Biblioteca Nacional, Madrid, Ms. 13.681, *Anales revolucionarios de Francia, siglo XVIII*, vol. 3, fol. 348-360 («Noticia del alboroto de los franceses [...] acaecido el día 29 de junio de 1794»).

63. Tot i que aquesta protesta no hi està recollida, podeu veure, entre d'altres, els següents estudis: G. ANES, «La Revolución Francesa y España», *Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII*, Barcelona, Ariel, 1969, 139 (primera edició a *Quadernos de Historia de España* 35-36, 1962, 274-314, Buenos Aires); P. VILAR, «Ocupació i resistència durant la Guerra Gran i en temps de Napoleó», *Assaig sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial, 1973; L. ROURA, *Guerra Gran a la ratlla de França. Catalunya dins la guerra contra la Revolució Francesa, 1793-1795*, Barcelona, Curial, 1993; AYMES, «Las repercusiones culturales...».

allí, no «*pudieron impedir que los paysanos armados con sables, asadores, palos y otros instrumentos, entrasen en el Quartel. Los franceses que estaban desarmados formaron su defensa con los bancos y tablas de las camas, con lo qual se enardecieron más los paysanos, y mezclados con alguna tropa mataron hasta 129 que sacaron en carros anoche mismo para el cementerio. También se llebaron siete carros de heridos al Hospital, los más gravemente, y de los quales han muerto ya muchos*».

Algunes formes i algunes paraules de la protesta i de la revolta del segle XVIII van mantenir-se al segle XIX, i en certa manera van arribar al XX, mentre altres formes i altres paraules s'obrien pas per donar nom a la nova conflictivitat de la societat industrial, que reclamava millors de salaris i de condicions de treball amb assemblees, concentracions i vagues..., i creava associacions i sindicats. Entremig, entre 1833 i 1843, Barcelona va viure una onada de conflictes que van rebre el nom de *bullangues*, un castellanisme que, com ha remarcat Anna M. García, defineix les protestes d'aquest moment concret, que en la seva fase més violenta les fonts coetànies també anomenen «motins». ⁶⁴

La protesta formal: els memorials

Volem tenir també presents els «memorials», molt nombrosos a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII, que eren una forma d'expressió escrita del descontentament col·lectiu, i que podien ser reforçats per altres formes de protesta, amb els mateixos o diferents protagonistes. Torras i Ribé va remarcar el seu interès, i situa la seva emergència a partir de 1760; creu que podria considerar-se «el vessant literari i culte del moviment popular de protesta», i explica que es van caracteritzar pel fet que no expressaven problemes particulars, com s'acostumaven a fer anteriorment, sinó que manifestaven estats d'opinió de grup.⁶⁵ Possiblement eren inspirats i redactats per algun home de lletres, i això els donava aquest caràcter «formal». En el cas dels memorials, el protagonisme era exclusivament masculí.

64. Els fets del 25 de juliol de 1835 a Barcelona, començats a la plaça de toros de la Barceloneta i culminats amb la crema de sis convents, eren descrits uns anys més tard per Joan Cortada, tot denunciant la condescendència militar, com segueix: «La multitud acalorada ya corre sin freno y durante la noche pega fuego a varios conventos, da muerte a algunos frailes, y la autoridad militar canoniza con su presencia ese escándalo, como había canonizado el motín y los desórdenes de la plaza de toros» (descripció citada a J. FONTANA, *La revolució liberal a Catalunya*, Vic i Lleida, Eumo Editorial i Pagès Editors, 2003, 41); el testimoni de Joaquín del Castillo y Mayone emprà el terme *bullanga*, de manera genèrica, però «moti» quan descriu els fets concrets (J. del CASTILLO Y MAYONE (1837; reedició facsímil de 1994), *Las Bullangas de Barcelona o sacudimientos de un pueblo oprimido por el Despotismo Ilustrado*, amb «Presentación» d'A. M. GARCIA ROVIRA, Barcelona, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF) i Eumo, per exemple, 10); A. M. GARCIA ROVIRA, «Les bullangues de Barcelona», *Revoltes populars contra...*, 94.

65. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans...*, 326.

Es tractava de peticions formulades per veïns a les autoritats governamentals de diferents nivells, en un to molt correcte, però possiblement la seva eficàcia depenia de la capacitat de pressió social que l'acompanyava, amb accions o sense. En l'àmbit municipal, podien ser adreçats als representants veïnals (diputats i síndics personers) per tal que fossin ells els que defensessin les demandes davant dels regidors. En alguns casos, el refús governamental de les demandes expressades a través de memorials podia conduir els peticionaris a dur la qüestió als tribunals.⁶⁶

Hi hagueren alguns memorials de caràcter general, com l'extens memorial de 1760 adreçat a Carles III, subscrit pels representants de les quatre capitals dels antics regnes de la Corona d'Aragó que assistiren a les Corts celebrades a Madrid en ocasió de la coronació del rei, on s'exposaven els problemes de la societat i els dèficits de funcionament de les institucions.⁶⁷

Consideracions finals

Com s'ha anat veient, en el lèxic de la protesta catalans de finals del segle XVIII destaquen dos tipus de paraules per a descriure els esdeveniments conflictius i les protestes populars: les que donaven nom a les categories bàsiques de l'acció de protesta col·lectiva —clam (protesta verbal), avalot (acció col·lectiva amb actitud amenaçadora, reforçada pel fet d'exhibir bastons, eines i altres objectes que podien ser usats de forma agressiva), motí (mobilització de gent que emprava els objectes agressius per destrossar béns i, a vegades, ferir o, fins i tot, matar persones)—, o les referències genèriques i imprecises —ocurrència, alteració, inquietud, commoció, soroll, conflicte, disturbí, desori, rebombori...—, més innòcues i exculpadores, que podien ser emprades amb caràcter polivalent. Unes i altres podien referir-se als diferents moviments socials rurals i urbans. La majoria d'elles expressaven la conflictivitat quotidiana i formaven part de la dinàmica negociadora a l'àmbit local. Però quan l'acció violenta, el motí, formava part d'un procés d'oposició a les decisions dels representants de la monarquia, prenen un caràcter diferent, de revolta, insurrecció o sedició.

66. Podeu veure un exemple en una de les notes del *Llibre de comptes i notes dels hereus Quatreccases de Pruitt (1686-1812)*, R. GINEBRAM (ed.), *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 227.

67. Una visió de conjunt a R. GRAU, «A l'entorn del memorial de greuges de 1760. Perspectives sobre la cultura política setcentista», *L'Avenç* 275, desembre de 2001, 59-64. Les primeres referències es deuen a E. MOREU-REY, *El pensament il·lustrat a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1966; i *El «memorial de greuges» de 1760*, Barcelona, Mediterrània Edicions, 1968. Una transcripció del document es troba a *Escrips polítics del segle XVIII. Tom II. Documents de la Catalunya sotmesa*, edició a cura de J. M. TORRAS RIBÉ (ed.), Barcelona, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF), Eumo, 1996, 91-113 (vegeu també la «Introducció» de Torras i Ribé, 5-35).

També podríem destacar que el lèxic de la conflictivitat social emprat en els escrits d'època reflecteix el context dels emissors, de manera que la seva anàlisi constitueix una dada més a afegir a l'estudi de les protestes. Per exemple, ja hem comentat que la documentació administrativa municipal emprava paraules molt genèriques per a referir-se a la conflictivitat de 1789 (ocurrències, actuals conjuntures) no solament per una inclinació «paternalista» de l'ajuntament a evitar les incitacions al càstig, sinó també per esquivar la part de culpa que les institucions de la monarquia li podrien adjudicar. Per contra, els cronistes locals com Rafel d'Amat, Ramon Cornet, Josep Torrent, Anton Bosch i Cardellach, entre d'altres, no defugien la descripció de les facetes més greus dels esdeveniments, i molts d'ells eren clars i eloqüents. En canvi, els funcionaris reials o els informadors de fidelitat governamental, com Pedro de Lucuce, empraven un discurs precís, decantat cap al cantó d'agreuja els fets, amb la pretensió de justificar les mesures coercitives i la presència militar.

El coneixement de les formes i el lèxic de la protesta, en les seves expressions precises i en les que comportaven imprecisions volgudes o no, és una eina d'anàlisi de la conflictivitat, que pot afavorir la utilització crítica de les fonts documentals i pot enriquir el coneixement dels moviments populars de l'Antic Règim al costat d'altres informacions de caràcter qualitatiu i de la seva inscripció en els debats més generals que s'han anat produint en les darreres dècades.